

KAMRAN İMANOV

**Texnologiyaların
Kommersiyalaşdırılması və
Transferi Mərkəzinin
yaradılmasına dair**

YADDAŞ KİTABÇASI

Bakı – 2021

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

Texnologiyaların Kommersiyalaşdırılması və Transferi Mərkəzinin yaradılmasına dair Yaddaş kitabçası. Bakı, 2021

Bu Yaddaş kitabçası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyində "Texnologiyaların Kommersiyalaşdırılması və Transferi Mərkəzi"nin yaradılması haqqında 06.04.2021-ci il tarixli, 1308 nömrəli Fərmanının vaxtında və səmərəli icrası məqsədi ilə hazırlanmışdır.

© **Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2021**

Texnologiyaların Kommersiyalaşdırılması və Transferi Mərkəzinin (Mərkəz) yaradılmasına dair YADDAŞ KİTABÇASI

Hazırkı dövrdə innovasiya yeniliklərinin sürəti və keyfiyyəti iqtisadi inkişafın səviyyəsinə təsir edən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Texnologiyaların kommersiyalaşdırılması və transferi mərkəzləri istənilən məlumat kanalını istifadə etməklə texnologiyaların fərdi və ya kollektiv daşıyıcılarının birindən digərinə ötürülməsinə başlayır və əqli fəaliyyət nəticələrinin (ƏFN-nin) kommersiyalaşdırılması üçün effektiv mexanizmin yaradılması məqsədini güdür.

Mərkəzin fəaliyyətində iki proses əsas rol oynayır:

- texnologiyaların transferi;
- texnologiyaların kommersiyalaşdırılması

və bununla əlaqədar bu proseslərin mahiyyətini anlamaq vacibdir.

1. Texnologiyaların transferi və kommersiyalaşdırılması

1.1. "Transfer" termini ingilis dilindəndir ("transfer of technologies") və ümumi halda müəyyən obyektlərin, konkret halda isə texnologiyaların "köçürülməsi", "keçidi", "ötürülməsi" mənasını verir və bununla bu obyektlərin (texnologiyaların) dövriyyəsinin mövcudluğunu nəzərdə tutur.

1.2. Adi mənada texnologiya dedikdə obyektin keyfiyyətə dəyişikliyinə gətirib çıxaran proseslərin reallaşdırılmasının üsul və vasitələri barədə biliklər məcmusu başa düşüldüyündən, onun müasir anlayışı nəzərə alınmaq-

la, "texnologiya" "verilmiş parametrli məhsulu əldə etməyə imkan verən ilkin materialların yenilənməsinin üsul və proseslərinin məcmusu və ardıcılığı" deməkdir.

Qüsursuz halda "texnologiya" mal və xidmətlərin istehsalının üsul və texnikasını, **təcəssüm olunmuş halda** isə maşın, avadanlıq, tikili, istehsalat sistemləri və yüksək texniki-iqtisadi parametrli məhsulları əhatə edir.

Təbii ki, texnologiyaların transferinin həyata keçirildiyi sahə "texnologiya" (innovasiya, informasiya, tullantısız və buna bənzər texnologiyalar) termininin xüsusiyyətlərini də əks etdirir, lakin, bununla belə, texnologiyanın əsas keyfiyyəti yekun nəticənin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və ona nail olmaqdır.

1.3. Mərkəzin əsas vəzifəsinin innovasiyalara dəstək olduğunu nəzərə alsaq, diqqət "innovasiyaların (yeniliklərin) reallaşdırılması mərhələlərini dəstəkləyən üsul və vasitələrin yığımı" kimi dərk edilən innovasiya texnologiyaları üzərində cəmləşir.

Innovasiya fəaliyyətinin **birinci mərhələsi** ƏFN-nin yaradılması və onların hüquqi qorunmasının (qeyri-maddi obyektlərin) təminatı, **ikinci mərhələsi** isə innovasiyanın yaradılması və ya qeyri-maddi obyektlərin (əqli mülkiyyətin) maddi obyektlərdə təcəssümü və onların əmtəə bazasına çıxarılması ilə başa çatır.

Beləliklə, innovasiya fəaliyyətinin birinci mərhələsinin nəticələrinə görə, **texnologiyaların transferi** qorunan ƏFN-ə hüquqların verilməsi imkanının olması deməkdir, üstəlik, ƏFN-ə hüquqlarla yanaşı, bu nəticələrin həyata keçirildiyi maddi daşıyıcılar da innovasiya texnologiyaları transferinin obyektləri ola bilər. Praktikada bu məqsədlə lisenziya müqaviləsi, müstəsna hüquqların özgəninkiləşdirilməsinə dair müqavilə və kommersiya konsessiyası müqaviləsi istifadə olunur. Innovasiya fəaliyyətinin ikinci mərhələsinin nəticələri – **texnologiyaların transferi** alqı-

satqı müqaviləsi, tədarük, mübadilə, lizinq (maliyyə icarəsi) və s. yolu ilə həyata keçirilir. Burada qarışıq müqavilələrin istifadəsi də mümkündür.

1.4. İnnovasiya texnologiyalarının kommersiyalaşdırılması onların gəlir əldə etmək məqsədi ilə dövriyyəyə buraxılmasından ibarətdir. Texnologiyaların transferi onların kommersiyalaşdırılması ilə sıx əlaqəlidir, çünki texnologiyaların ötürülməsi iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılması məqsədini daşıyır, bu isə ancaq transferdən müvafiq fayda olduqda mümkündür.

Bu səbəbdən iqtisadi ədəbiyyatda "texnologiyaların kommersiyalaşdırılması" termini – mahiyyəti texnologiyaların tətbiqi (istifadəsi), məzmunu və spesifik xüsusiyyəti isə bazar mübadiləsi prosesində iqtisadi subyektlər (yarıdıcılar və / və ya hüquq sahibləri ilə istehlakçılar) arasında formalaşan münasibətlər olan "texnologiyaların transferi" anlayışı ilə bağlı tez-tez istifadə edilir. İşləmələrin kommersiyalaşdırılması ticari faydanın əldə edilməsinə yönəlib, yeni işləmənin kommersiya məqsədilə istifadəsi perspektivlərinin müəyyən edildiyi andan başlayaraq, işləmənin (texnologiyanın, onun köməyi ilə əldə edilən əmtəənin və ya göstərilən xidmətin) bazarda reallaşması və kommersiya effektinin əldə edilməsi ilə başa çatır.

Transfer və kommersiyalaşdırma arasındakı fərq təxminən aşağıdakılardan ibarətdir:

- texnologiyaların kommersiyalaşdırılması gəlirin **mütləq** əldə edilməsini nəzərdə tutur və üçüncü şəxslərin qoşulması ilə **mütləq** bağlı **deyil**;

- texnologiyaların transferi onun sənayedə istifadəsini həyata keçirən təşkilata (hüquqi şəxsə) **mütləq** ötürülməsini nəzərdə tutur, lakin bu, texnologiyanın istifadəsindən gəlirin əldə edilməsi ilə **mütləq** bağlı **deyil**.

1.5. Aşağıda ən çox tətbiq olunan kommersiyalaşdırma formaları cədvəl şəklində verilmişdir:

2. Kommersiyalaşdırmanın daha çox reallaşdırılan formaları

№	Forma	Məzmun
1.	Özünün istehsalında tətbiqi	Müəssisənin innovativ fəaliyyətinin inkişafı çərçivəsində əsasında əqli mülkiyyət (işləmə) obyektini olan məhsulun istehsal və satışının müstəqil həyata keçirilməsi
2.	Müstəsna hüquqların güzəşti (hüquqların satışı)	İntellektual malın və ona mülkiyyət hüquqlarının özgəninkiləşdirilməsi-mənimsənilməsi prosesi
3.	İstifadəyə hüquqların verilməsi (lisenziyalaşdırma)	Lisenziya müqaviləsi əsasında həyata keçirilir, hansında ki, tərəflərdən biri (lisenziar) royalti, pauşal ödəmələr formasında müvafiq haqlar ödəyən digər tərəfə (lisenziata) əqli mülkiyyət (ƏM) obyektinə münasibətdə hüquqların istifadəsinin həcmi, xarakteri və müddətinə hüquq verir.
4.	Françayzinq	Kommersiya konsessiyası müqaviləsi əsasında həyata keçirilir, hansında ki, tərəflərdən biri özünün müstəsna hüquqları kompleksinin digər tərəfə haqq ödəməklə sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə edilməsinə imkan verir.
5.	Lizing	İcarəyə verənin mülkiyyət hüqu-

		qunun saxlanması ilə lizinq alanın kommersiya və ya istehsal məqsədləri üçün müəyyən ərazidə istifadə olunan ƏM komponentli elmi tutumlu məhsulun icarəsi
6.	İnjiniring	Müqavilə əsasında sifarişçinin müəssisələrində tədqiqat, layihələndirmə, inşaat, istismar, yeni texnoloji proseslərin işlənilməsi, mövcud istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı mühəndis-texniki xidmətlərin müəyyən kompleks növlərinin təqdim edilməsi
7.	Sənaye kooperasiyası	Tərəflər arasında uzunmüddətli maraqlar birliyini – maraqların uyğunlaşdırılması əsasında səmərəli elmi, sənaye və texnoloji mübadiləni yaradan istehsalat kooperasiyası haqqında sazişin bağlanması

Aşağıda kommersiyalaşdırma prosesinin mərhələləri və onların məzmunu verilir.

3. Kommersiyalaşdırma prosesinin mərhələləri

1. Kommersiya təklifinin formalaşdırılması və təşviqi;
2. ƏM obyektlərinə hüquqların qorunması – elmi-texniki fəaliyyətin nəticələri;

3. Elmi-tədqiqat fəaliyyətinin nəticələrindən faydalanmaq.

Kommersiya təklifinin formalaşdırılması və təşviqi marketing araşdırmaları, biznes planlaşdırılması, informasiya-reklam dəstəyi üzrə fəaliyyətə əsaslanır. Avropa və ABŞ-da marketing araşdırmalarının çox hissəsi kənar təşkilatlar tərəfindən kommersiyalaşdırma üzrə bölmələrlə əməkdaşlıqda həyata keçirilir, təşkilatın özü isə diqqətini daha çox biznes planlaşdırma, reklam-informasiya dəstəyinə – birbaşa bazardan cavab alma, işləmənin kommersiyalaşdırılmasında marağı olan tərəfləri cəlb etməklə bağlı fəaliyyətə – kommersiya təklifinin təşviqinə yönəldir.

Əqli mülkiyyət obyektlərinə hüquqların qorunması mərhələsini obyektlərin identifikasiyası və bilavasitə hüquqların qorunmasının təminatına ayırmaq olar. Avropa və ABŞ-da ƏM hüquqlarının qorunmasının təminatı üzrə iş kənar mütəxəssislərin, şirkətlərin cəlb edilməsi ilə aparılır, bölmənin işi isə daha çox ƏM obyektlərinin daxili kommunikasiyaları və identifikasiyasına yönəldilir, bu da təşkilatın daha çox sayda patent və texnoloji yeniliklərinin təhlilinə və ƏM obyektlərinin tarazlaşdırılmış portfelinin formalaşdırılmasına imkan verir.

Bölmələrin fəaliyyətinin əsas nəticəsi təşkilatın bilik sistemi əsasında yeni texnologiyaların və digər obyektlərin yaradılması üçün lisenziyalaşdırma, innovativ müəssisələrin yaradılması və investisiyaları cəlb etmək yolu ilə **ƏM obyektlərinin istifadəsindən fayda əldə etməkdir**. Bir qayda olaraq, Avropa və ABŞ-da bölmələrin diqqəti əsasən kiçik və orta sahibkarlıq, böyük şirkətlərin tədqiqat ehtiyaclarında və ən azı, qrantlar şəklində dəstək verən müxtəlif fondların və təşkilatların işində cəmləşir.

Kommersiyalaşdırma, ilk növbədə, texnologiya müəlliflərinin, sahibkarların və investorların iştirak etdiyi elmi

tədqiqatların nəticələrinə əsaslanan biznesin qurulmasıdır. Həmçinin, alimlərin öz elmi tədqiqatlarını davam etdirməsi üçün texnologiyaların transferi əlavə vəsait axtarışı və cəlb etmək üçün bir vasitə ola bilər. İnvestorlar üçün isə biznesin sabit maliyyə axınlarını yaradan bir vasitədir.

Texnoloji transferin yalnız elmi nəticə və ya texnologiyaya tələbatın olması şərti ilə həyata keçirilməsi mümkün olduğundan, "elm – texnologiya – pul" məntiqi zənciri innovasiya prosesinin reallaşdırılması çərçivəsində əvvəldən axıradək bazarla qarşılıqlı əlaqə tələb edir. Eyni zamanda kommersiyalaşdırma prosesi yüksək risk səviyyəsi ilə əlaqələndirilir, bu da layihə yanaşmasının – investisiya layihələndirilməsinin tətbiqini tələb edir.

Texnologiyaların transferinin institusional əsası aşağıdakı cədvəldə təqdim olunur:

4. Texnologiyaların kommersiyalaşdırılmasının institusional əsası

İnstitut	Məzmun	Alətlər
Əqli Mülkiyyət Hüquqları İnstitutu	ƏFN-ə hüquqların təhkim edilməsi rejimi, normaların (formal və qeyri-formal) inkişaf səviyyəsi, onlara riayət olunmasına nəzarətin effektivliyi və əlçatanlığı, müvafiq əməliyyat xərclərinin məbləği	Qanunvericilik və normativ-hüquqi aktlar
İnnovasiya fəaliyyətinin,	İnnovasiya layihələrinin risk və mürəkkəb-	Dövlətin birbaşa iştirakı (layihələrin

<p>innovativ məhsullara tələbatın stimulları</p>	<p>liyini kompensasiya edir, elmtutumlu və yüksək texnologiyalı malların satış bazarının formalaşmasına kömək edir, istehsalatda yeni texnologiyalardan istifadənin cəlbediciliyini artırır</p>	<p>maliyyələşdirilməsi və yüksək texnologiyalı məhsullara sifarişin formalaşdırılması). İstehsalatda tədqiqatların nəticələrinin mənimsənilməsinə dolayı dəstək, texniki tənzimləmənin həyata keçirilməsi, innovasiya mədəniyyətinin səviyyəsi – innovasiya sahibkarlığına ictimai dəstək</p>
<p>Elmi və sahibkarlıq sektorlarının əməkdaşlığının təmin edilməsi mexanizmləri</p>	<p>Qabaqcıl texnologiyalara və yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinə əlçatanlıq, işləməyə zaman və maliyyə xərclərinin azaldılması və innovasiya məhsullarının mənimsənilməsi və s.</p>	<p>Birgə layihələrə dəstək proqramlarının həyata keçirilməsi, innovasiya klasterlərinin yaradılması, əməkdaşlığın maliyyə stimullarının təmin edilməsi, alim və sahibkarların qeyri-formal əlaqələri, iqtisadi agentlər arasında etimad səviyyəsi</p>
<p>Texnologiyaların kommer-</p>	<p>İnfrastruktur təşkilatları: vençur və əkin</p>	<p>İnfrastruktur təşkilatlarının fəaliyyə-</p>

siyalaşdırılmasının infrastruktur mühiti	fondları, texnologiyaların transferi mərkəzləri, innovasiya şəbəkələri, texnoparklar, yüksək texnologiyalı şirkətlərə marketinq, konsalting və digər xidmətlər göstərən təşkilatlar	tinin qanunvericilik, normativ və metodiki təminatı
--	---	---

Verilən cədvəldən görüldüyü kimi, texnologiyaların transferi və kommersiyalaşdırılması mərkəzlərinin yaradılması ekosistemin infrastruktur mühitinə aid edilir. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin nəzdində Mərkəz onların fəaliyyətinin ümumi tendensiyaları ilə yanaşı, bu təşkilatın spesifik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

Aşağıda Mərkəzin əsas vəzifələrinə, habelə onun fəaliyyətinin Konseptual Modeli və Yol Xəritəsinə qısaca baxılır.

5. Mərkəzin vəzifələri haqqında qısaca

5.1. Patentlərə iddialar və verilmiş, lakin tətbiq olunmayan patentlər də daxil olmaqla, elmi-texniki işləmələrin kommersiyalaşdırılmasının effektiv mexanizminin yaradılması, eləcə də kommersiyalaşdırma (kommersiya potensialı olan) baxımından məqbul sayılan ən perspektivli işləmələrin seçimi və ekspertizası.

5.2. Texnoloji transferin alıcıları qismində çıxış edən şirkətlərin axtarışı və ilkin hazırlanması.

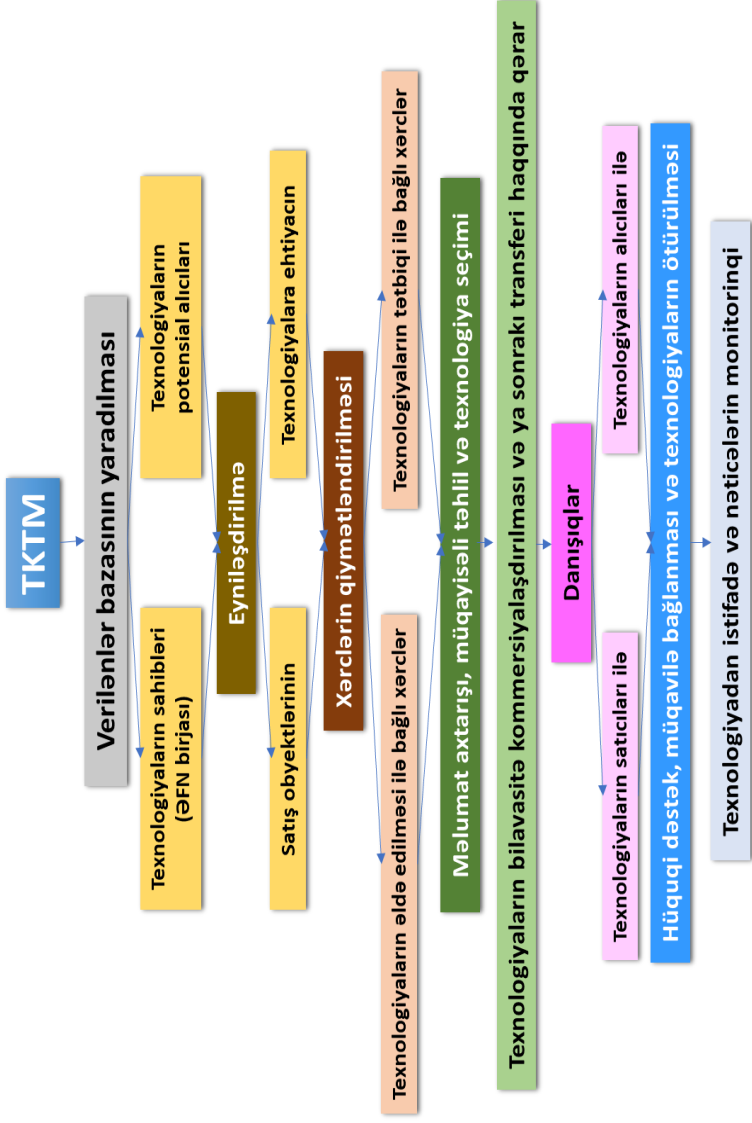
5.3. Əldə edilən texnologiya və biliklərdən səmərəli istifadə edə bilən biznes və elm nümayəndələrindən ibarət innovasiya konsorsiumlarının formalaşdırılması.

5.4. Nəticələrin sonrakı ümumiləşdirilməsi və yayılması ilə innovasiya şirkətləri üçün global texnologiya transferi bazarlarında ekspert-analitik və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin aparılması (innovasiya şirkətlərinin texnoloji və patent auditi)

5.5. İnnovativ işləmələrin hazırlığı haqqında marağı olan müəssisələrə vaxtında bildiriş vermək üçün müxtəlif sahələrdə elmi tədqiqatların istiqamətləri və alınan patentlər barədə məlumatların təhlili və monitorinqi (innovativ işləmələrin texnoloji və patent auditi).

5.6. Mərkəzin fəaliyyətinin nəticələri barədə elmi və ekspert birliklərini məlumatlandırmaq, innovativ işləmələrə dair məcmuələr, metodik vəsaitlər hazırlamaq və nəşr etmək, kommersiya xarakterli biznes-təkliflər, başa çatdırılmış elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri barədə broşuralar çap etmək və yaymaq, yeni texnologiyaların kommersiyalaşdırılmasına dair konfrans və seminarlar keçirmək.

Texnologiyaların kommersiyalaşdırılması və transferinin konseptual modeli və yol xəritəsi

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində
hazırlanmışdır.